

Святченко В. В.,
аспірант кафедри германської та слов'янської філології
філологічного факультету
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
викладач української мови та літератури
Слов'янського коледжу Національного авіаційного університету

МОВА ЯК СИСТЕМА В ІСТОРИКО-ФОНЕТИЧНИХ СТУДІЯХ О. О. ПОТЕБНІ

Анотація. У статті максимально повно розкрито погляди О.О. Потебні на системний характер мови в працях з історичної фонетики східнослов'янських мов і досліджено практичне втілення цих поглядів. Розуміння вченим Харківської лінгвістичної школи системного характеру фонетичних змін зумовило пошук зв'язку між ними, намагання виявити однорідні фонетичні закони, що об'єднані спільною причиною й діють у певний період історії мови, на що й звертає увагу авторка статті. Відзначено, що в центрі уваги О.О. Потебні – зміни приголосних, які відбувалися за різних умов. Причини фонетичних законів, зазначених у статті, не можна звести до взаємодії звуків у мовленнєвому потоці, а матеріал, який пропонує О.О. Потебня, свідчить про існування причин, що діють у самій фонетичній системі. Авторка статті приєднується до висновку В.А. Глуценка, що дослідження О.О. Потебні дають змогу охопити всі фонетичні закони в історії консонантних систем східнослов'янських мов. Розглянуто також питання про актуальність і важливість досліджень О.О. Потебні про системний характер мови, які зберегли свою цінність для мовознавства ХХ – початку ХХІ ст.

Ключові слова: порівняльно-історичне мовознавство, історична фонетика, система мови, структура мови, консонантизм, фонетичний закон.

Постановка проблеми. У лінгвістичних дослідженнях містяться важливі твердження про системні властивості мови в історико-фонетичних студіях учених Харківської лінгвістичної школи, проте спеціальних праць, присвячених вивченню системного характеру мови О.О. Потебнею, фундатором і головним теоретиком цієї школи, немає. Тож розглянемо системне трактування мовних явищ, які відбулися з достатньою повнотою в працях ученого з історичної фонетики східнослов'янських мов.

Тема статті пов'язана з держбюджетною темою кафедри германської та слов'янської філології Донбаського державного педагогічного університету «Порівняльно-історичний метод в українському мовознавстві (XIX ст. – 30-і рр. ХХ ст.)» № держреєстрації 0115U003183.

Відома монографія В.А. Глуценка «Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. ХІХ ст. – 20-і рр. ХХ ст.)» присвячена розгляду принципів порівняльно-історичного дослідження в історико-фонетичних студіях українських і російських мовознавців зазначеного періоду. Проаналізовано їхні теоретичні погляди на системність мови (в тому числі погляди вчених Харківської школи), реалізацію принципу системності в процесі виконання вченими прийомів і процедур порівняльно-істо-

ричного методу та в трактуванні ними мети дослідження. Дослідник, провівши історико-наукову реконструкцію, доходить висновку: у галузі історичної фонетики східнослов'янських мов мовознавці Харківської школи зробили надзвичайно вагомий внесок у розробку принципу системності. При цьому В.А. Глуценко зосереджує увагу не тільки на історико-фонетичних студіях О.О. Потебні, а й на працях М.О. Колосова та П.Г. Житецького. Окремо про О.О. Потебню не йдеться. Цю «прогалину», сподіваємося, буде частково заповнено в запропонованій публікації.

Метою статті є розкриття поглядів О.О. Потебні на системний характер мови в працях з історичної фонетики східнослов'янських мов та аналіз практичного втілення цих поглядів.

Мета дослідження конкретизується в таких завданнях:

- 1) максимально повно розкрити погляди О.О. Потебні на системний характер мови в працях з історичної фонетики східнослов'янських мов і дослідити практичне втілення цих поглядів;
- 2) показати, що принципово нове було внесене лінгвістом О.О. Потебнею в дослідження проблеми системності мови;
- 3) виявити, які твердження вченого зберегли свою цінність для мовознавства ХХ ст. – початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Системність є однією з найважливіших характеристик мови. Тож варто констатувати актуальність досліджень, предметом яких є саме системний характер мови. Це повною мірою стосується представників українського порівняльно-історичного мовознавства другого періоду (70-х рр. ХІХ ст. – 30-х рр. ХХ ст., за періодизацією В.А. Глуценка [4]).

Звернення російських лінгвістів першого періоду порівняльно-історичного мовознавства (20-х – 60-х рр. ХІХ ст.) Ф.І. Буслаєва та І.І. Срезневського до свідчень давніх писемних пам'яток і до сучасного мовного (діалектного) матеріалу, без використання якого було неможливе становлення порівняльно-історичного методу, мало велике значення. Воно означало реалізацію в студіях істориків слов'янських мов 20-х – 60-х рр. ХІХ ст. принципу системності [4, с. 38].

На думку В.А. Глуценка, твердження І.І. Срезневського та Ф.І. Буслаєва про значну цінність для історика мови явищ сучасних мов (діалектів) стало виявом нових тенденцій у підході до джерел вивчення історії мови. Ці тенденції знайшли подальше втілення в працях учених Харківської школи (О.О. Потебня, П.Г. Житецький, М.О. Колосов) [4, с. 39].

Це тенденція найбільш виразно відбулася в історико-фонетичних студіях фундатора Харківської школи Олександра Опанасовича Потебні (1835–1891).

Серед висловлювань О.О. Потебні про системний характер мови можна виділити визначення мови як «системи знаків, здатної до невизначеного, до безмежного розширювання» [15]. У більш розгорнутому плані знаходимо тезу про системність мови: «Не однаково, чи видається нам мова зібранням безладних і довірливих значків, із [яких] кожний необхідно заучувати поодиноці й кожний обтяжує пам'ять, заважаючи іншого роду розумовій діяльності, або ж зв'язною системою, у якій знання дечого дає ключ до розуміння незрівнянно більшого» [17]. Потрібно зауважити, що вчений не вживав термін *система*, проте численні зауваження О.О. Потебні з приводу конкретних мовних явищ дають достатньо яскраву картину трактування ним системності мови [1]. У зв'язку з цим дослідники говорять про розробку О.О. Потебнею тези про системність мови [3; 19].

Учені Харківської школи розглядали поняття системності мови переважно в історичному аспекті [6]. Як визначають дослідники наукової творчості О.О. Потебні, системне трактування мовних явищ із достатньою повнотою відбулося в працях ученого з історичної фонетики східнослов'янських мов [6; 12]. Проведений аналіз В.А. Глушенком показує, що цей висновок можна поширити й на студії вчених М.О. Колосова та П.Г. Житецького, які працювали на історико-фонетичному матеріалі [6, с. 109].

У центрі уваги О.О. Потебні – оглушення й одзвінчення приголосних. Пов'язуючи перехід глухих приголосних у дзвінкі та дзвінких приголосних у глухі із занепадом редукованих, учений не спрощує цих процесів. У його концепції такі зміни приголосних мають власний зміст.

Але такий підхід до 70-х рр. ХХ ст. не отримав розвитку в працях дослідників східнослов'янських мов, лише у 1970-х рр. починається активізація дослідження зазначеної проблеми в мовознавстві.

Сьогодні перспективними є й інші дослідження О.О. Потебні: одзвінчення глухих і спірантизація проривних як споріднені процеси, в основі яких лежить зменшення ступеня їх напруженості, а різновидом спірантизації вчений уважав перехідне пом'якшення приголосних унаслідок праслов'янських йотацій і палаталізації задньоязикових. Подальшим розвитком цих положень у мовознавстві ХХ – ХХІ ст. стали дослідження взаємозв'язку кореляції дзвінкості-глухості з кореляцією проривності-фрикативності в працях Н.С. Трубецького [18], із кореляцією м'якості-твердості в працях К.В. Горшкової [8] та В.В. Колосова [11]. Студії О.О. Потебні досліджували лінгвісти М.А. Жовтобрюх [9], Л.Л. Касаткін [10], В.А. Глушенко [2; 3; 4; 5; 6; 7] та ін.

Системність у студіях О.О. Потебні реалізувалася в процесі застосування прийому генетичного ототожнення фактів [6].

Потебня писав: «Панування звука *ж* із *дж* (= ст.-сл. *жд*) у найдавніших пам'ятках руської писемності є доказом того, що відмінністю між *дже* (мр.) і *же* (вр.) був намічений поділ руської мови на наріччя не пізніше Х ст. – ХІ ст.» [13, с. 124]. На думку вченого, у російській мові перехід *дже* > *же* відбувся раніше, ніж в українській [13, с. 124]. Підтвердження цьому О.О. Потебня знаходив у свідченнях південних давньоруських пам'яток, де *дж* передає сполучення африкати *дже* з попереднім приголосним *ж*.

Він указує, що від цього *дже* із *д* потрібно відрізнити *дже* на початку деяких слів: *джерело*, *джайворонокъ* (заввичай *жайворонокъ*), *джебанъ*, *джура*, *дзгутъ*. У перших двох словах це *дже* з *г* (порівн. *гірло* й *гайворонъ*, сербс. *завранъ*, польс. *Gawron*). У слові *джебанъ* (порівн. *жебанъ*, польс. *dzban*) може

бути те саме, якщо воно має спільний корінь із *гнути* (корінь *гъб* або *жъб*), а слово *джура* походить від *татаръ*, *гяуръ*, *дзяуръ*, а потім – *пленникъ*, *слуга* (невідомого походження) [13, с. 124].

Як зазначає В.А. Глушенко, удосконалення прийому генетичного ототожнення фактів, який ґрунтується на системному трактуванні мовних явищ, виявилось, наприклад, у дослідженні О.О. Потебнею історії зазначеної вище африкати *дже* в українській мові [4; 6; 7]. Слідом за І.І. Срезневським О.О. Потебня відзначив паралелізм виникнення в «спільно-русській» мові африкат *ч* і *дже* (див. далі). Отже, учений ототожнив факти історії мови із системних міркувань. Розглянувши рефлексі сполучень *тj* і *dj* у слов'янських і балтійських мовах, О.О. Потебня дійшов висновку, що «литовсько-латиська мова подає в замінах *дж*, *тj* лише явища аналогічні, а не тотожні слов'янським» [16].

О.О. Потебня висунув припущення, що звук *дже* можеходити також із *г* як наслідок першої палаталізації задньоязикових (приклад див. вище). Він порівняв ряди приголосних, що виникли в результаті першої та другої палаталізації задньоязикових приголосних, і відзначив, що з *г*, *к*, *х* повинні були виникати: 1) *дже*, *ч*, *ш*; 2) *дз*, *ц*, *с*, причому вчений підкреслив паралельний характер виникнення африкат *дз* і *жд*: «звук *s=dз*» мусить відповідати не *же*, а *дже*» [16].

Орієнтація вченого на системність мови виявилася в процедурі реконструкції архетипу та фонетичного закону [6].

Твердження про системний характер мови реконструйованих архетипів і фонетичних законів дістало певне теоретичне висвітлення, яке розробляв М.О. Колосов, О.О. Потебня ж реконструював не окремі фонетичні закони, а систему законів зі спільним (подібним) механізмом зміни. Беручи за відправну точку для спостереження якийсь конкретний факт мови, О.О. Потебня не обмежувався ним, а включав його в широке коло подібних фактів, що давало вченому змогу відтворювати історію того або іншого явища як вияв загальномовної тенденції, у частковому бачити загальне [9]. Відкриття О.О. Потебні стали надбанням мовознавства ХХ ст. Це стосується його концепції «кількісних змін приголосних».

Уведення такого поняття дало О.О. Потебні можливість об'єднати в загальній концепції історичний розвиток низки явищ східнослов'янського консонантизму, які до виходу праць ученого мовознавці розглядали як розрізнені. Разом із тим можливість пошуку в цьому напрямі певною мірою була підказана О.О. Потебні вивченням наукової спадщини компаративістів 20-х – 60-х ХІХ ст. (Я. Грімма, Я.Ф. Головацького, М.Н. Каткова, Ф.І. Буслаєва) [3, с. 87–88].

О.О. Потебня писав: «Кількістю приголосної називається ступінь сили дихання, необхідний для вимови цієї приголосної. Дихання з більшою силою спрямовується до органів, коли вимовляємо *к*, *т*, *п*, ніж тоді, коли вимовляємо *г*, *д*, *б*, і з більшою силою в цьому останньому випадку, ніж тоді, коли вимовляємо *спірантес* (*ж*, *б*, *с*, *х*, *г* тощо), язикові *р*, *л* і носові *н*, *м*. Тому зміна приголосних беззвучних або одночасних у напрямі до звучних або довгих, які непомітно зливаються з голосними (*h* з *a*, *j* з *i*, *в* з *y*), є кількісним занепадом цих приголосних» [3, с. 68–69].

На думку О.О. Потебні, глухі і дзвінкі, проривні і фрикативні приголосні розрізняються за силою-слабкістю (у сучасній лінгвістиці напруженістю-ненапруженістю) [13, с. 87–88]. Ступені сили приголосних у порядку зменшення можна подати так: глухі проривні – дзвінкі проривні – фрикативні та *р*, *л*, *м*,

н. Останні в цьому ряду – голосні як найбільш слабкі звуки, при цьому між приголосними й голосними немає чітких меж.

Звідси потєбнянська кваліфікація тих або інших консонантних змін як «ослаблень» або «підсилень». Як стверджує В.А. Глущенко, вони і є різновидами «кількісних змін приголосних» [6, с. 122].

Включивши в явище «ослаблення» приголосних занепад приголосних, спірантизацію проривних та афrikати-зацію проривних, одзвінчення глухих, О.О. Потєбня запропонував широке трактування консонантного еліпсиса, яке виявляється перспективним у лінгвістиці ХХ ст.

О.О. Потєбня розглядає занепад приголосних у консонантних сполученнях на початку, у середині та в кінці слова (рос. діал. *сватовсьвомь, замужесьво, царсько*; рос. діал. *шесть* «шесть», *уцасью, госья, бидность*, у кінці слова після голосних (укр. *далебі* тощо), в інтєрвокальній позиції (укр. *мого, твого, свого, мому, твому, свому* (є ненагол. спочатку змінилась у *ј*: *мойму, свойму*)), у півд.-зах. опускається *ј* в укр. *моа, моу, чуу, чешь* «моя, мою, чую, чуєшь», саме так могло відбутися й у словах *добро-у, доле-у*, з яких могло вийти *доброу, долеу* тощо) [13, с. 88–90, 116–118].

Як зазначає В.А. Глущенко, у працях О.О. Потєбні наведено багатий матеріал, що відбиває такий різновид еліпсиса приголосних, як спірантизація проривних. Це зміна проривного *g* (властивого праслов'янської мови) у фрикативний приголосний, що має місце в історії деяких слов'янських мов (української, білоруської, російської – південно-великоруське наріччя); такі зміни приголосних у східнослов'янських діалектах, як *к > х* (рос. діал. *к кому > хь каму, к тебе > хь тибє*), *д' > j* (блр. діал. *брайцыки* «братчики», півд.-зах. *трийцять* «тридцять») [13, с. 126, 90]. Предметом вивчення О.О. Потєбні стали також спірантизація афrikат (*ц > ч*, напр., укр. *вулича > вулиця*, рос. *черкав > церковь; ш'тиш' > ш' > ш*, напр., рос. діал. *вешь* замість «вещь»; *жѣжѣ > жѣжѣ*, напр., рос. діал. *приежжеть, размножжеть, дрожжѣ*) й афrikатизація проривних: *тч, дч > ч*: *очче > отче, молодче, тче, тчу* (от *ткати*) [13, с. 70–80, 126–137; 14, с. 85–87; 16, с. 46–47].

Варто також звернути увагу на те, що О.О. Потєбня дослідив одзвінчення глухих приголосних. Учений указав на різноманітність фонетичних позицій одзвінчення. Це позиція перед дзвінкими приголосними. Асиміляція за дзвінкістю тут має регресивний характер. В.А. Глущенко звертає увагу на дослідження О.О. Потєбнею етимології слів *здоров, дважды*; О.О. Потєбня підкреслив: це вторинні форми, у яких з *ж* виникли із *с* і *ш*. Разом із тим в окремих випадках асиміляція за дзвінкістю є прогресивною [2, с. 97; 13, с. 66–67].

Необхідно зазначити, що О.О. Потєбня розглядав «ослаблення»: напр., перехід *в* та *л* в *у* нескладове. Зміну *в > у* вчений відзначав перед приголосними на початку та всередині слова в українських, російських і білоруських мовах, а зміну *л > у* нескладове (*w*) найбільш докладно проаналізував в українській мові, яка відбувалася за двох умов: 1) у давніх сполученнях *ьл, ьл* поміж голосними (*товкъ, жовчъ, мовчати, товкти* тощо); 2) на кінці слова в дієсловах минулого часу на *ль* (*сївъ, навъ* (але *сїла, пала*). *Л* не змінюється в кінці слів на *ль, ла, ло* (*віль, діль, орель, сокіл, стріль*), в імен. *піль* та *полу-л* залишається за правилами, але змінюється в словах *півтора, півкони*. У середині *л* залишається перед приголосними в іменах на *ка, окъ, кий*: *балка, валка, галка, стрічка*. Також О.О. Потєбня звер-

тає увагу на те, що *л* зовсім не змінюється в кінці слова *пиль* (пиль), але змінюється в дієприкм. *пильъ*. Якщо в першому випадку *л* утримується на кінці слова, то чому не утримується в дієприкмєтнику? Втрата кінцевого глухого звука є неодмінною умовою зміни *л* у дієприкмєтнику на *ль*. Отже, зміну *л > у* нескладове (*w*) О.О. Потєбня пов'язував із занепадом редукованих і зараховував до ХІІІ–ХІV ст. Цю зміну він зазначав також у російських і білоруських говорах за таких умов, як і в українській мові [13, с. 91, 133–135].

Різновидами «підсилення» О.О. Потєбня вважав перехід фрикативних в афrikати та проривні й оглушення дзвінкх: учений зазначав випадки переходу фрикативного *х* у проривний *к* у діалектах російської мови: *этих > этикъ, хлеба > хлеба* [13, с. 91].

Основну увагу серед явищ «підсилення» приголосних О.О. Потєбня закономірно приділяє оглушенню дзвінкх. Він, на думку В.А. Глущенка, розглядає цей процес як «підсилення» приголосних на тій підставі, що перехід дзвінкх приголосних у глухі разом із тим є зміною слабких приголосних на сильні. О.О. Потєбня виводить фонетичні позиції переходу дзвінкх приголосних у глухі й простежує це явище в східнослов'янських діалектах, відзначаючи в низці випадків відмінності в говорах тієї самої мови [2, с. 99].

Так, дослідивши матеріал українських діалектів, О.О. Потєбня дійшов висновку: у «східних» і «північно-західних» говорах кінцеві дзвінки не оглушуються. У позиції перед глухими всередині слова й на стику прийменників із повнозначними словами в «галицькому говорі» дзвінки приголосні переходять у глухі; причому оглушується й *в*, змінюючись у *ф*, а в південно-східних говорах дзвінки приголосні не змінюються: *фість, фатити, фалити, фасоля, форость* [13, с. 137].

Концепція «кількісних змін приголосних» дає змогу охопити практично всі фонетичні закони в історії консонантних систем східнослов'янських мов.

Хоча розглянуті фонетичні закони О.О. Потєбня об'єднував на фізіологічній основі як такі, що мають подібний механізм, об'єктивно вони пов'язані між собою на фонологічному рівні, що й було показано в дослідженнях ХХ ст.

Висновки. Чимало нового в утвердження поглядів на системний характер мови, поглиблення й утілення системності в практику на конкретному мовному матеріалі внесли вчені Харківської лінгвістичної школи, причому не тільки працями з історичного синтаксису та лексикології, а й історико-фонетичними студіями: фундатор школи О.О. Потєбня досліджував історичну фонетику східнослов'янських мов.

Учений реконструював не окремі фонетичні закони, а систему законів із подібним механізмом змін, відтворював історію того чи іншого явища як вияв загальномовної тенденції. Тому фонологічно осмислені відкриття О.О. Потєбні стали надбанням мовознавства ХХ ст. Це стосується дослідження О.О. Потєбнею концепції «кількісних змін приголосних».

Для О.О. Потєбні є характерною свідомо орієнтація на системність мови. Найбільш адекватне уявлення про мову на всіх рівнях дають системні дослідження з висуненням на передній план фонетичних законів, що об'єднані спільною причиною й діють у певний період історії мови.

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо в дослідженні системності мови в студіях О.О. Потєбні на граматичному рівні.

Література:

1. Будагов Р.А. Портреты языковедов XIX–XX вв.: Из истории лингвистических учений / Р.А. Будагов. – М.: Наука, 1988. – 320 с.
2. Глущенко В.А. Концепція «кількісних змін приголосних» О.О. Потебні / В.А. Глущенко // Олександр Потебня: сучасний погляд: матеріали міжнародних читань, присвячених 170-річчю від дня народження фундатора Харківської філологічної школи, 11–12 жовтня 2005 року. – Х.: Майдан, 2006. – С. 92–103.
3. Глущенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в історії українського і російського мовознавства. Харківська лінгвістична школа: [навч. посібник для студентів філол. спеціальностей пед. ін-тів і університетів] / В.А. Глущенко. – Словоанський, 1994. – 69 с.
4. Глущенко В.А. Принципи порівняльно-історичного дослідження в українському і російському мовознавстві (70-і рр. XIX ст. – 20-і рр. XX ст.) / В.А. Глущенко; відп. ред. О.Б. Каченко; НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – Донецьк, 1998. – 222 с.
5. Глущенко В.А. Систематизація історико-фонетичного матеріалу в студіях О.О. Потебні / В.А. Глущенко // О.О. Потебня й актуальні питання мови та культури: зб. наук. праць. – К., 2004. – С. 173–174.
6. Глущенко В.А. Системні властивості мови в історико-фонетичних студіях учених Харківської лінгвістичної школи / В.А. Глущенко // Наукова спадщина О.О. Потебні у слов'янському культурному просторі: зб. наук. праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – С. 107–119.
7. Глущенко В.А. Язык как система в историко-фонетических исследованиях ученых Харьковской лингвистической школы / В.А. Глущенко, В.Н. Овчаренко, М. Каламаж // Альманах современной науки и образования: Языкознание и литературоведение в синхронии и диахронии и методика преподавания языка и литературы: в 3 ч. – Тамбов: Грамота, 2009. – Ч. 1. – 2009. – С. 38–47.
8. Горшкова К.В. Историческая грамматика русского языка: [учебное пособие для ун-тов] / К.В. Горшкова, Г.А. Хабургаев. – М.: Высш. школа, 1981. – 359 с.
9. Жовтобрюх М.А. Значення праць О.О. Потебні для розвитку вітчизняного мовознавства / М.А. Жовтобрюх // Олександр Опанасович Потебня: ювілейний зб. до 125-річчя з дня народження. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 5–24.
10. Касаткин Л.Л. Некоторые фонетические изменения в консонантных сочетаниях в русском, древнерусском и праславянском языках, связанные с противопоставлением согласных по напряженности/ненапряженности / Л.Л. Касаткин // Вопросы языкознания. – 1995. – № 2. – С. 43–56.
11. Колесов В.В. Историческая фонетика русского языка: [учебное пособие для вузов] / В.В. Колесов. – М.: Высш. школа, 1980. – 215 с.
12. Олійник І.С. Питання історичної фонетики української мови в працях О.О. Потебні / І.С. Олійник // О.О. Потебня і деякі питання сучасної славистики: матеріали III Республіканської славистичної конф., присвяченої 125-річчю з дня народження О.О. Потебні (23–27 грудня 1960 р.). – Х.: Вид-во Харк. ун-ту, 1962. – С. 43–54.
13. Потебня А.А. Два исследования о звуках русского языка. I. О полногласии, II. О звуковых особенностях русских наречий / А.А. Потебня. – Воронеж, 1866. – 156 с.
14. Потебня А.А. Заметки о малорусском наречии / А.А. Потебня. – Воронеж, 1871.
15. Потебня А.А. История русского языка: [лекции, читанные в 1882–3 ак. г. в Харьковском ун-те] [Публикация С.Ф. Самойленко] / А.А. Потебня // Потебнянські читання / відп. ред. Г.П. Іжакевич. – К.: Наук. думка, 1981. – С. 119–168.
16. Потебня А.А. К истории звуков русского языка: Этимологические и другие заметки / А.А. Потебня. – Варшава, 1880. – Ч. 2. – 1880. – С. 57.
17. Потебня А.А. Общий литературный язык и местные наречия / А.А. Потебня // Олександр Опанасович Потебня: ювілейний збірник до 125-річчя з дня народження. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 63–77.
18. Трубецкой Н.С. Основы фонологии / Н.С. Трубецкой. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 372 с.
19. Франчук В.Ю. А.А. Потебня: кн. для учащихся / В.Ю. Франчук. – М.: Просвещение, 1986. – 143 с.

Святченко В. В. Язык как система в историко-фонетических исследованиях А. А. Потебни

Аннотация. В статье максимально полно раскрыты взгляды А. А. Потебни на системный характер языка в работах по исторической фонетике восточнославянских языков; исследовано практическое воплощение этих взглядов. Понимание ученым Харьковской лингвистической школы системного характера фонетических изменений обусловило поиск связи между ними, попытки выявить однородные фонетические законы, объединенные общей причиной и действующие в определенный период истории языка, на что обращает внимание автор статьи. Отмечено, что в центре внимания А. А. Потебни – изменения согласных, которые происходили в разных условиях. Причины фонетических законов, указанных в статье, нельзя свести к взаимодействию звуков в речевом потоке, а материал, который предлагает А. А. Потебня, свидетельствует о существовании причин, действующих в самой фонетической системе. Автор статьи присоединяется к выводу В. А. Глущенко, согласно которому исследования А. А. Потебни позволяют охватить все фонетические законы в истории консонантных систем восточнославянских языков. Рассмотрены также вопросы об актуальности и важности исследований А. А. Потебни о системном характере языка, которые сохранили свою ценность для языкознания XX – нач. XXI веков.

Ключевые слова: сравнительно-историческое языкознание, историческая фонетика, система языка, структура языка, консонантизм, фонетический закон.

Sviatchenko V. Language is as a system of Potebny's historical and phonetic studies

Summary. The article opened maximize O. Potebny's views systemic nature of language in the works on historical phonetics of Eastern languages and studied the practical implementation of these views. Understanding scientists Kharkiv linguistic school system character phonetic changes led to the search of connection between them, attempts to identify homogeneous phonetic laws that share a common cause and act in a certain period of the history of language, which draws the attention of the author of the article. It is noted that the focus Potebni – consonant changes that occurred under different conditions. The causes of

phonetic laws are mentioned in the article cannot be reduced to the interaction of sounds in speech stream, and the material that offers Potebny, indicates the existence of reasons that are into the phonetic system. The author of the article concludes joins V. Glushchenko that Potebny's investigation can cover all phonetic laws consonant in the history of East Slavic languages. We consider the question of the relevance and importance of Potebny's research of the systemic nature of language, which retained their value to linguistics XX – XXI century.

Key words: comparative historical linguistics, historical phonetics, system language, the structure of language, konsonantyzm, phonetic law.